

Palmira ZEMLEVIČIŪTĖ

Lietuvių kalbos institutas

SINONIMINIAI „MEDICINOS ENCIKLOPEDIJOS“ TERMINAI

Šiame straipsnyje nagrinėsime lietuvių kalboje vartojamų tarptautinių ir lietuviškų medicinos terminų sinonimiją. Tiriamąją medžiagą sudaro 291 tą pačią sąvoką įvardijanti sinoniminių terminų eilutė (iš viso 610 terminų vienetų). Terminai surinkti iš dvitomės „Medicinos enciklopedijos“ (Vilnius, 1991, 1993). Jos rengėjai ėmė terminus iš „Medicinos terminų žodyno“ (Vilnius, 1980). „Medicinos enciklopedijoje“ yra 4500 straipsnių (sinoniminių terminų yra 485 straipsniuose). Didelę enciklopedijos dalį sudaro straipsniai apie žmogaus kūno sandarą, jo organus, tų organų funkcijas; apie įvairias ligas, jų kilmę, atsiradimo priežastis, požymius, profilaktiką; aprašomos vaistų grupės, dažniau vartojami vaistai. Tačiau enciklopedijoje pateikti ne vien medicinos terminai, yra ir kitų sričių terminų. Daug dėmesio skiriama fiziologijai, imunologijai, psichiatrijai, seksologijai, su medicina susijusiems biochemijos, genetikos, mikrobiologijos, parazitologijos, psichologijos aspektams. Pateikta nemažai vaisinių augalų, dažniausiai kultivuojamų sporto šakų pavadinimų. Be to, atskirais straipsniais aprašomi kurortai, o antrojo tomo pabaigoje, po bendrųjų straipsnių, aprašoma apie 200 žymiausių Lietuvos medikų¹.

Šį kartą atsiribosime nuo hibridų, t. y. vienažodžių hibridų (terminų, turinčių lotynų ar graikų kalbos šaknį ir lietuvišką priesagą, pvz.: *farmacininkas, letalumas, rezistentiškumas*) ir hibridinių žodžių junginių (sudėtinių terminų, kurių arba vienas (ar daugiau) dėmuo yra lietuviškas, o kitas (kiti) tarptautinis, arba kuris nors iš dėmenų turi lotynų ar graikų kalbos šaknį ir lietuvišką priesagą ar priešdėlį, arba kai vienas iš dėmenų yra sudurtinis žodis, kurio vienas sandas yra lotyniškas ar graikiškas, o kitas – lietuviškas, pvz.: *cucugamuši*

---

¹ Žr. *Medicinos enciklopedija* (pratarmė) 1, Vilnius, 1991.

karštiligė, ikinavikiniai procesai, išorinės fiksacijos aparatai, jūros terapija, kaulų ir sąnarių tuberkuliozė, limfmazgių uždegimas, moskitinis drugys, priešastminiai vaistai).

Prieš pradedant nagrinėti medicinos terminų sinonimiją, pirmiausia vertėtų pasiaiškinti, kaip suprantamas pats sinonimo terminas.

1. Sinonimo supratimas

Sinonimo [gr. *synōnymos* – bendravardis] terminas yra senas, atėjęs iš Antikos laikų. Jis buvo taikytas tik žodžiams, tačiau laikui bėgant išplėstas. Sinonimais imta laikyti ir žodžių formas, žodžių darybos priemonės, žodžių junginius, sakinius. Sinonimai daug tyrinėti, parašyta nemažai įvairių darbų. Kalbotyros literatūroje sinonimai apibrėžiami nevienodai, nes nevienodi jų skyrimo kriterijai, tad apibrėžimai įvairuoja, tikslina, papildo vienas kitą.

Kalbininkai, nagrinėję sinonimus, paprastai iškelia tris pagrindinius požymius raiškos, turinio ir funkcijų atžvilgiu. Sinonimais vadinami skirtingos garsinės sudėties, bet vienodos arba labai artimos reikšmės žodžiai, vartojami tam tikriems reikšmės arba stiliaus atspalviams žymėti². Kalbotyros terminų žodynuose sinonimo terminas apibrėžiamas įvairiai derinant minėtuosius požymius³. Naują žodį sinonimijos klausimu tarė J. Apresianas. Kad žodžiai būtų laikomi leksiniais sinonimais, rašo kalbininkas, reikia, kad jie turėtų sutampantį reikšmės aiškinimą žodyne, vienodą skaičių jungimosi su

² Lyberis A. *Lietuvių kalbos sinonimų žodynas*, Kaunas, 1961, 6.

³ Ж. Марузо Ж. *Словарь лингвистических терминов*, Москва, 1960, 267; Ахманова О. *Словарь лингвистических терминов*, Москва, 1966, 407; Gołab Z., Heinz A., Polański K. *Słownik terminologii językoznawczej*, Warszawa, 1968, 555; Bartschat B., Conrad R., Heinemann W., Pfeifer G., Steube A. *Lexikon sprachwissenschaftlicher Termini*, Leipzig, 1988, 240; Gaivenis K., Keinys St. *Kalbotyros terminų žodynas*, Kaunas, 1990, 182–183; Bussman H. *Routledge dictionary of language and linguistics*. Translated and edited by Gregory Trauth and Kerstin Kazzazi. London and New York, 1996, 470; Matthews P. H. *The concise Oxford dictionary of linguistics*, Oxford: Oxford University Press, 1997, 367–368.

kitais žodžiais išgalių ir priklausytų tai pačiai kalbos daliai⁴. Nustatant žodžių sinonimiškumą svarbu, kad sinonimais laikomi žodžiai žymėtų tą patį arba labai artimą denotatą – daiktą, ypatybę, veiksmą arba būseną⁵. Dėl vieno sinonimiškumo kriterijaus – sukeičiamumo – ne visi kalbininkai sutaria. Yra manančių, kad sinonimais vadintini tik tokie žodžiai, kurie bet kuriame kontekste gali keisti vienas kitą (S. Ullmann, J. Lyons, Ch. Bally)⁶. Kiti galvoja, kad apie sinonimų sukeičiamumą iš viso negalima kalbėti (J. Barauskaitė, A. Rasimavičius)⁷. Apie dalinį tarpusavio pakeičiamumą, kaip būtiną sinonimų požymį, kalba K. Župerka, tyrinėjęs sinonimus stilistiniu aspektu⁸. Tačiau kiti kalbininkai teigia, kad sukeičiamumas, nors ir svarbus, bet vis dėlto neabsoliutus (A. Lyberis)⁹ arba netgi nebūtinas sinonimų požymis (J. Pikčilingis)¹⁰.

Sinonimija būdinga ne tik bendrinei, bet ir termininei leksikai. Tačiau jos reikšmė šiose leksikos dalyse anaip tol nevienoda. Paprastajai kalbai būdingesni stilistiniai sinonimai, kurie pavadina tą patį daiktą, bet susieja jį su skirtingomis sąvokomis, atskleisdami skirtingas to daikto ypatybes. Sinonimai terminijoje yra kitokios prigimties ir atlieka kitokias funkcijas. Jie pavadina tą patį daiktą, bet susieja jį su viena sąvoka, jie neapibūdina skirtingų to daikto ypatybių ir neatlieka stilistinės funkcijos, o pakeitimo ir patikslinimo funkcijas¹¹. Reikia pabrėžti, kad terminologijoje, kitaip nei bendrinėje leksikoje, sinonimų porą gali sudaryti skirtingos sudėties terminai – vienažodžiai ir sudėtiniai. Sinonimijos reiškiniui pavadinti terminologijos teorijoje

⁴ Апресян Ю. Д. *Лексическая семантика. Синонимические средства языка*, Москва, 1974, 220–223.

⁵ Pikčilingis J. *Lietuvių kalbos stilistika* 2, Vilnius, 1975, 201.

⁶ Žr. Pikčilingis J. *Min. veik.*, 200; Barauskaitė J. *Leksikologijos pradmenys (leksinė semantika)*, Vilnius, 1979, 53.

⁷ Barauskaitė J. *Min. veik.* 53; Rasimavičius A. *Sinonimų problemos. – Žmogus ir žodis* 1, Vilnius, 1999, 18–24.

⁸ Župerka K. *Lietuvių kalbos stilistika*, Vilnius, 1983, 30.

⁹ Lyberis A. *Sinonimų žodynas*, Vilnius, 1981, 3.

¹⁰ Pikčilingis J. *Min. veik.*, 201.

¹¹ Даниленко В. П. *Русская терминология: опыт лингвистического описания*, Москва, 1977, 73, 78–79.

je vartojama keletas terminų. O. Achmanovos nuomone, vienas iš dviejų terminų, įvardijančių tą pačią mokslinę sąvoką, vadintinas *dubletu*, bet ne *sinonimu*¹². D. Lottė vienai sąvokai apibrėžti vartojamus du, tris ir daugiau terminų vadina *terminais sinonimais* arba tiesiog *sinonimais*¹³. V. Danilenko *sinonimą* ir *dubletą* vartoja kaip lygiareikšmius terminus¹⁴. A. Superanskaja, N. Podolskaja ir N. Vasiljeva monografijoje „Общая терминология“ („Bendroji terminologija“), rašydamos apie sinonimus, daugiausia remiasi A. Reformatskiu ir F. Riggsu ir, apibrėždamos kalbamą reiškinį, laikosi F. Riggso požiūrio, kuris žodžius, susietus su viena sąvoka, vadina *sinoniminiais terminais*¹⁵. S. Griniovas siūlo terminą *lygiareikšmiai terminai* – tai vienos arba panašios reikšmės žodžiai, vartojami vienai sąvokai pavadinti¹⁶. Visų vartojamoje leksikoje sinonimija turi teigiamą reikšmę – sinonimai daro kalbą vaizdingesnę, turtingesnę. O terminologijos teorijoje sinonimai dažnai laikomi didele terminijos yda. Štai rusų terminologas D. Lottė mano, kad terminų sinonimija yra žalinga ir kad ją reikia šalinti, t. y. kiekvienai sąvokai apibrėžti reikia vartoti tik vieną terminą. Jis daro tik kelias išimtis, t. y. leidžia sinonimus vartoti, kai skirtingose terminų sistemose būtina iškelti ne tuos pačius vienos sąvokos požymius ir kai vienas iš dviejų terminų yra trumpesnis variantas¹⁷.

Tačiau terminų sinonimija yra neišvengiamas reiškinys ir ją drausti nėra tikslinga, juoba kad terminai, kaip ir paprastosios kalbos žodžiai, normintini per variantus ir sinonimus¹⁸.

Taigi sinonimija yra viena iš pagrindinių ir svarbių terminologijos

¹² Ахманова О. Мин. veik., 145.

¹³ Лотте Д. С. Основы построения научно-технической терминологии, Москва, 1961, 21.

¹⁴ Даниленко В. П. Мин. veik., 73.

¹⁵ Суперанская А. В., Подольская Н. В., Васильева Н. В. Общая терминология: Вопросы теории, Москва, 1989, 51.

¹⁶ Гринев С. В. Введение в терминоведение, Москва, 1993, 108–109.

¹⁷ Лотте Д. С. Мин. veik., 15–16, 22–23.

¹⁸ Kaulakienė A. Lietuviškosios terminijos šaltinių kaitos tendencijos. – IX tarptautinis baltistų kongresas: Baltų kalbos amžių kaitoje (Pranešimų tezės), Rīga, 2000, 134.

problemų, kurią reikia rimtai ir plačiai nagrinėti. Tai pripažįsta ne vienas terminologas.

Čia nagrinėjami tarptautiniai ir lietuviški sinoniminiai terminai yra viena iš terminų sinonimijos rūšių. Ją gana plačiai tyrinėjo J. Klimavičius. Jis rašo, kad tokių terminų sinonimų atsiranda dėl nekalbinių priežasčių. Kalbamus sinonimus J. Klimavičius tyrinėjo remdamasis artimų mokslo sričių – fizikos, chemijos ir politechnikos – žodynais ir daugiausia dėmesio skyrė tarptautinių ir lietuviškų terminų sinonimijos pateikimo dalykams. Kalbininkas daro išvadą, kad tokių sinoniminių terminų žodynuose yra gausu ir kad jie pateikiami diferencijuotai pagal sinonimiškumo laipsnį¹⁹. Sinonimiją tyrinėjo ir St. Keinys. Jo duomenimis, J. Čeičio „Melioracijos terminų žodyne“ (Vilnius, 1960) tokie sinoniminiai terminai sudaro antrą pagal dažnumą būrį (27%)²⁰. Taigi kalbamą sinonimiją nagrinėję lietuvių terminologai pastebi, kad ji yra dažna, gausi ir įvairi. Šiai sinonimijos rūšiai jie neprieštarauja. „Šalia išsigalėjusių lietuviškų terminų pagrečiui vartojami tarptautiniai terminai ir greta tarptautinių terminų vartojami arba naujai sudaromi lietuviškieji jų atitikmenys“²¹. J. Kruopas viename savo pranešime taip pat paminėjo, kad lietuvių kalboje yra daug paralelinių internacionalinių ir lietuviškų terminų ir kad nereikia šios sinonimijos rūšies atsisakyti²². Tačiau vis dėlto jie pirmenybę teikia lietuviškam terminui.

2. Dėl sinoniminių terminų pateikimo formos

Nors sinoniminių terminų pateikimas ir nėra esminis dalykas pačiai sinonimijai kaip semantikos reiškiniui, tačiau vis dėlto reikėtų keletą žodžių pasakyti ir šiuo klausimu, nes terminai „Medicinos en-

---

¹⁹ Klimavičius J. Tarptautinių ir lietuviškųjų terminų sinonimija terminografijoje. – *Lietuvių kalbotyros klausimai: Lietuvių terminologija* 16, Vilnius, 1975, 91–122.

²⁰ Keinys St. Terminų sinonimijos klausimu. – *Leksikos ir sintaksės klausimai*, Šiauliai, 1974, 47.

²¹ Keinys St. *Terminologijos abėcėlė*, Vilnius, 1980, 103.

²² *Вопросы терминологии* (Материалы Всесоюзного терминологического совещания), Москва, 1961, 212.

ciklopedijoje“ pateikiami nevienodai. Paprastai pagrindinio tarptautinio termino lietuviškas sinonimas ir pagrindinio lietuviško termino tarptautinis sinonimas pateikiamas po kablelio ir išskiriamas kursyvu. Dažniausiai sinoniminiai terminai dar yra pateikti ir atskirai su nuoroda (kitais 7) į pagrindinį terminą, t. y. jie susieti simetriškai, pvz.: *hipofizė*, *pasmegeninė liauka* (plg. *pasmegeninė liauka* 7 *hipofizė*); *merdėjimas*, *agonija* (plg. *agonija* 7 *merdėjimas*). Taip pat yra nemažai atvejų, kai tarptautinio termino lietuviškas sinoniminis terminas pateikiamas greta po kablelio, bet neišskiriamas kursyvu kaip sinonimas, nors jis yra pateiktas atskirai su nuoroda, pvz.: *dakrioadenitas*, *ašarų liaukos uždegimas* (plg. *ašarų liaukos uždegimas* 7 *dakrioadenitas*); *fascija*, *vystas* (plg. *vystas* 7 *fascija*). Dėl to skaitytojui gali kilti abejonių, ar tai sinoniminis terminas, ar tik tarptautinio termino aiškinimas. Bet tai greičiausiai korektūros klaidos, nes lietuviškieji terminai yra išskirti atskirai. Rasta sinoniminių terminų eilutė, kai tarptautinis sinonimas yra pateiktas atskirai su aiškinimu, pvz.: *paauglystė*, *pubertetas* (plg. *pubertatas*²³). Kartais sinonimas pateikiamas straipsnio gale, t. y. nepagrindinio termino straipsnyje po trumpo aiškinimo duodama nuoroda į pagrindinio termino straipsnį, pvz.: *epidermis*, *antodis* (plg. *antodė*, paviršinis odos sluoksnis, kitais 7 *epidermis*); *apžiūra*, *inspekcija* (plg. *inspekcija*, tyrimo metodas, kitais 7 *apžiūra*). Tačiau neretai sinoniminiai terminai atskirai nepateikiami arba pateikiami tik atskirai su nuoroda į pagrindinį terminą, pvz.: *injekcija* (plg. *išvirkštimas* 7 *injekcija*); *atsparumas* (plg. *rezistencija* 7 *atsparumas*). Be to, yra keletas atvejų, kai nepateikti pagrindiniai straipsniai, o yra tik nuorodiniai, pvz.: *gimdos nusileidimas* 7 *metropozė*; *stiklakūnio uždegimas* 7 *hialitas*; *rinolalija* 7 *sniaukrojimas*; *vakcina* 7 *skiepai*; *ventiliacija* 7 *vėdinimas*; *eritrodermija* 7 *odos raudonė*; *dermatomikozės* 7 *odos grybelinės ligos*. Atskirai minėtini atvejai, kai

²³ Pastebėta dar keletas terminų pateikimo neatitikimų pagrindiniuose ir nepagrindiniuose straipsniuose, pvz.: *blefaritas*, *vokų krašto uždegimas*, bet *vokų kraštų uždegimas* 7 *blefaritas*; *epidermis*, *antodis*, bet *antodė* 7 *epidermis*; *sialodochitas*, *seilių liaukos latako uždegimas*, bet *seilių liaukos latako uždegimas* 7 *sialadochitas*; *inkstų uždegimas*, bet *nefritas* 7 *inksto uždegimas*; *odos ligos*, *dermatozės*, bet *dermatozė* 7 *odos liga*; *vištakumas*, *hemeralopija*, bet *hemeralopija* 7 *vištakumas*.

sinoniminių terminų eilutę sudaro trys ar keturi sinonimai. Kartais jie visi yra atskirai pateikti su nuoroda į pagrindinį terminą, kartais vieni pateikti su nuoroda, o kiti iš viso nepateikti, beje, pasitaikė atvejų, kai ir visi sinonimai nepateikti atskirai, pvz.: *autopsija*, *skrodimas*, *obdukcija*, *sekcija* (plg. *skrodimas* ↗ *autopsija*, *obdukcija* ↗ *autopsija*, *sekcija* ↗ *autopsija*); *edema*, *pabrinkimas*, *branka*, bet tik *pabrinkimas* ↗ *edema*; *periodontas*, *desmontas*, *pericementas*, *apydantis* (paskutiniai trys terminai nepateikti atskirai). Be to, enciklopedijoje kaip sinonimai yra pateikti ir nesinonimai, pvz.: *lytinis šaltumas*, *anafrodiszija*, lytinio potraukio ir orgazmo nebuvimas per lytinius santykius fiziškai ir psichiškai sveikai moteriai (plg. *anafrodiszija*, lytinio potraukio sumažėjimas arba visiškai nebuvimas) (plg. „Medicinos terminų žodyne“ (toliau – MTŽ) *anaphrodisia*, *ae f anafrodizija* lytinio potraukio nebuvimas arba sumažėjimas – *анафродизия*, *hyphedonia*, *ae f hiphedonija* lytinio potraukio sumažėjimas (lytinis šaltumas) – *гипедония гипогедония*); *lytinių organų brendimo sutrikimai* ↗ *hermafroditizmas* (plg. *hermafroditizmas*, *dvilytiškumas* vyriškosios ir moteriškosios lyties požymių buvimas tame pačiame organizme) (plg. MTŽ *hermaphroditismus*, *i m hermafroditizmas* – dvilytystė – *гермафродитизм*); *parafilija* ↗ lytinis nukrypimas (plg. *lytinis nukrypimas*) (plg. MTŽ *paraphilia*, *ae f žr. perversio sexualis, perversio sexualis* lytinis iškrypimas – *половое извращение*); *parapatija* ↗ lytinis nukrypimas (plg. *lytinis nukrypimas*) (plg. MTŽ *parapathia*, *ae f žr. psychoneurosis, psychoneurosis*, *is f psychoneurozė* – *психоневроз*); *parerozija* ↗ lytinis nukrypimas (plg. *lytinis nukrypimas*) (plg. MTŽ *parerosia*, *ae f lytinis iškrypimas* – *половое извращение*). Neaišku, ar tokie sinoniminių terminų pateikimo nevienodumai turi kokią pagrindą. Gal toks pateikimo įvairavimas priklauso nuo terminų vartojimo dažnumo ar dar ko (enciklopedijoje tai nepaaiškinta), o gal tai tiesiog leksikografinio parengimo trūkumai.

3. Tarptautiniai ir lietuviški sinoniminiai terminai

„Medicinos enciklopedijoje“ dažniausiai pagrindiniais laikomi vienažodžiai tarptautiniai terminai (179 sinoniminių terminų eilutės – iš viso 191 tarptautinis ir 183 lietuviški terminai; rastas tik vienas

sudėtinis dvizodis tarptautinis terminas *dietos terapija*, kurio lietuviškas sinonimas taip pat dvizodis – *gydomasis maitinimas*). Jų lietuviški sinonimai būna:

1. Vieną žodžių (60 sinoniminių terminų eilučių), pvz.: *abazija*, *nepaėjimas*²⁴; *abstinentas*, *blaivininkas*; *abulija*, *bevališkumas*; *adaptacija*, *prisitaikymas*; *adentija*, *bedantystė*; *adinamija*, *bejėgystė*; *agalaktija*, *bepienystė*; *akromegalija*, *didgalūnystė*; *amnionas*, *vandenmaišis*; *anestezija*, *nejautra*; *anoreksija*, *nevalgumas*; *aponeurozė*, *sausplėvė*; *aukultacija*, *išklausymas*; *biksas*, *būgnas*; *celiuliozė*, *ląsteliena*; *charakteris*, *būdas*; *diafragma*, *perdanga*; *epidermis*, *antodis*; *epilepsija*, *nuomaris*; *farmaceutas*, *vaistininkas*; *fascija*, *vystas*; *favusas*, *susna*; *gigantizmas*, *milžinūgystė*; *hermafroditizmas*, *dvilytiškumas*; *hipotalamas*, *pagumburis*; *injekcija* (plg. *išvirkštimas* ↗ *injekcija*); *intuicija*, *nuojauta*; *irigacija*, *drėkinimas*; *kariesas*, *ėduonis*; *klitoris* ↗ *varputė*; *lagoftalmas*, *neužmerktakystė*; *makroglosija*, *didžialiežuvystė*; *makrostomija*, *didžiaburnystė*; *maliarija*, *drugys*; *mikrocefalija*, *mažagalvystė*; *mikrostomija*, *mažaburnystė*; *narkozė*, *užmarinimas*; *palpacija*, *apčiuopa*; *parodontas*, *priedantis*; *perforacija*, *prakiurimas*; *perikardas*, *širdiplėvė*; *perkusija*, *stuksenimas*; *placenta*, *nuovala*; *pleistrai*, *traukai*; *pleura*, *krūtinplėvė*; *recidyvas*, *atkrytis*; *sklerodermija*, *kietligė*; *spazmas*, *mėšlungis*; *stazė*, *sąstovis*; *termokaustika*, *prideginimas*; *transplantacija*, *persodinimas*; *tuberkuliozė* (plg. *džiova* ↗ *tuberkuliozė*).

Rasta keletas eilučių, kurias sudaro trys ar keturi terminai. Tai atvejai, kai tarptautinis terminas turi vieną lietuvišką ir du tarptautinius, du lietuviškus arba vieną tarptautinį ir vieną lietuvišką sinonimą. Jų pateikimo eilės tvarka nevienoda, dažniausiai lietuviški terminai eina paskutiniaisiais, pvz.: *autopsija*, *skrodimas*, *obdukcija*, *sekcija*; *dražetė*, *dražė*, *žirnelis* ir *piliulė* (plg. *žirnelis* ↗ *piliulė*); *edema*, *pabrinkimas*, *branka*; *karbamidas*, *šlapalas*, *urėja*; *liliputas*, *neūžauga*, *nykštukas*; *nanizmas*, *nanosomija*, *neužaugystė*; *periodontas*, *desmontas*, *pericementas*, *apydantis*; *somnambulizmas*, *lunatizmas*, *nakvišumas*.

²⁴ Terminų pavyzdžiai straipsnyje surašyti taip, kaip jie pateikti „Medicinos enciklopedijoje“. Duodami pagrindiniai laikomų terminų straipsniai. Jei šalia pagrindinio termino po kablelio nėra jo sinonimo, tai tokiu atveju skliausteliuose pateikiamas sinoniminis terminas, iš kurio yra nuoroda (↗) į pagrindinį terminą.

2. Sudėtiniai dvižodžiai (80 sinoniminių terminų eilučių), pvz.: *adventicija*, išorinis dangalas; *amenorėja*, mėnesinių nebuvimas; *anurija*, šlapimo neišsiskyrimas; *antropogenezė*, žmogaus kilmė; *artritas*, sąnarių uždegimas; *ascitas*, pilvo vandenė; *atelektazė*, plaučių subliušimas; *cheilitas*, lūpos uždegimas; *chorioiditas* (plg. *gyslainės uždegimas* ↗ *chorioiditas*); *cucugamušis*, krūmokšnių karštligė; *diagnozė* (plg. *ligos nustatymas* ↗ *diagnozė*); *dermatitas*, odos uždegimas; *dismenorėja*, mėnesinių sutrikimas; *dizurija*, šlapinimosi sutrikimas; *egzostozė*, kaulo išauga; *epididimitas*, antsklidžio uždegimas; *ezofagitas*, stemplės uždegimas; *faringitas*, ryklės uždegimas; *fruktozė*, vaisių cukrus; *gameta*, lytinė ląstelė; *gastritas*, skrandžio uždegimas; *gastroragija*, skrandžio kraujavimas; *gastroskopija* (plg. *skrandžio apžiūra* ↗ *gastroskopija*); *gimdos nusileidimas* ↗ *metroptozė*; *gingivitas*, dantenų uždegimas; *gliukozė*, vynuogių cukrus; *glositas*, liežuvio uždegimas; *granuliacijos*, grūdėtasis audinys; *hepatitas*, kepenų uždegimas; *hidrocelė*, sklidės vandenė; *hidronefrozė*, inksto vandenė; *hipofizė*, pasmegeninė liauka; *hipoksija*, deguonies badas; *iritas* (plg. *rainelės uždegimas* ↗ *iritas*); *katarakta* (plg. *lęšiuko drumstis* ↗ *katarakta*); *keratitas*, ragenos uždegimas; *kinetozės*, judėjimo ligos; *konjunktyvitas*, junginės uždegimas; *kriptorchizmas* (plg. *sklidės nenusileidimas* ↗ *kriptorchizmas*); *kseroftalmija*, akies sausmė; *laktozė*, pieno cukrus; *laminarija*, jūros kopūstas; *laringitas*, gerklų uždegimas; *leukoma* (plg. *ragenos drumstis* ↗ *leukoma*); *lumbagas*, strėnų gėla; *mastitas*, krūties uždegimas; *menopauzė* (plg. *mėnesinių pabaiga* ↗ *menopauzė*); *meteorizmas* (plg. *pilvo pūtimas* ↗ *meteorizmas*); *metroragija* (plg. *gimdos kraujavimas* ↗ *metroragija*); *migrena*, galvos gėla; *miokardas* (plg. *širdies raumuo* ↗ *miokardas*); *nefrektomija*, inksto pašalinimas; *nekrozė*, vietinė žūtis; *ooforitas*, kiaušidės uždegimas; *osteoporozė*, kaulo išretėjimas; *osteotomija* (plg. *kaulo perpjovimas* ↗ *osteotomija*); *otitas*, kaulo uždegimas; *otitas*, ausies uždegimas; *ozena*, dvokioji sloga; *pankreatitas*, kasos uždegimas; *papatačis*, tridienė karštligė; *paramnezija*, apgauli atmintis; *parapsoriazė*, kerpinis pleiskanojimas; *parodontitas* (plg. *priedančio uždegimas* ↗ *parodontitas*); *perikarditas*, širdiplėvės uždegimas; *periostitas*, antkaulio uždegimas; *peritonitas*, pilvaplėvės uždegimas; *petechija*, taškinė kraujosruva; *plato*, lytinė aukštuma; *propolis*, bičių klijai; *prostata*, priešinė liauka; *retinitas*, tinklainės uždegimas; *salpingitas*, kiaušintakio uždegimas; *sensibilizacija* (plg. *padidė-*

jės jautrumas ↗ *sensibilizacija*); *skleritas*, *odenos uždegimas*; *stiklakūnio uždegimas* ↗ *hialitas*; *vaskulitas*, *kraujagyslės uždegimas*.

Be to, yra dvi sinoniminių terminų eilutės, kai tarptautinis terminas turi vienažodį tarptautinį ir dvižodį lietuvišką sinonimą, pvz.: *hipertonija*, *hipertenzija* (plg. *padidėjęs kraujospūdis* ↗ *hipertonija*); *kolpitas*, *vaginitas*, *makšties uždegimas*. Rasti du tarptautinio termino variantai, pvz.: *ischemija*, *išemija*, *vietinė mažakraujystė*.

Yra ir tokių sinonimijos atvejų, kai tarptautinis terminas turi du skirtingos sudėties lietuviškus sinonimus: vienažodį ir dvižodį, pvz.: *bulimija*, *vilkiškas alkis* ir *polifagija*, *bulimija*, *rajumas*; *gerklė* ↗ *trachėja* ir *trachėja*, *kvėpuojamoji gerklė*.

3. Sudėtiniai trižodžiai (31 sinoniminių terminų eilutė), pvz.: *blefaritas*, *vokų kraštų uždegimas*; *cholangitas*, *tulžies latako uždegimas*; *cholecistektomija*, *tulžies pūslės pašalinimas*; *cholecistitas*, *tulžies pūslės uždegimas*; *dakriodenitas*, *ašarų liaukos uždegimas*; *dakriocistitas*, *ašarų maišelio uždegimas*; *diuretikai* (plg. *šlapimą varantys vaistai* ↗ *diuretikai*); *duodenitas*, *dvylikapirštės žarnos uždegimas*; *encefalitas*, *galvos smegenų uždegimas*; *enteritas*, *plonosios žarnos uždegimas*; *folikulitas*, *plauko maišelio uždegimas*; *gastradenitas*, *skrandžio liaukų uždegimas*; *hidradenitas*, *prakaito liaukų uždegimas*; *hidrocefalija*, *galvos smegenų vandenė*; *hipertireozė*, *skydliaukės veiklos padidėjimas*; *hipotireozė*, *skydliaukės veiklos susilpnėjimas*; *ileitas*, *klubinės žarnos uždegimas*; *koksitas*, *klubo sąnario uždegimas*; *kolitas*, *storosios žarnos uždegimas*; *meningitas* (plg. *smegenų dangalų uždegimas* ↗ *meningitas*); *mielitas*, *nugaros smegenų uždegimas*; *miokarditas*, *širdies raumens uždegimas*; *osteosintezė*, *kaulo lūžgalių sujungimas*; *proktitas*, *tiesiosios žarnos uždegimas*; *sarkoma* (plg. *jungiamojo audinio vėžys* ↗ *sarkoma*); *sialadenitas*, *seilių liaukos uždegimas*; *sinovitas* (plg. *tepalinės plėvės uždegimas* ↗ *sinovitas*); *sinusitas*, *prienosinių ančių uždegimas*; *tabesas*, *nugaros smegenų džiūti*; *tendovaginitas*, *sausgyslės makšties uždegimas*; *tiflitas*, *aklosios žarnos uždegimas*.

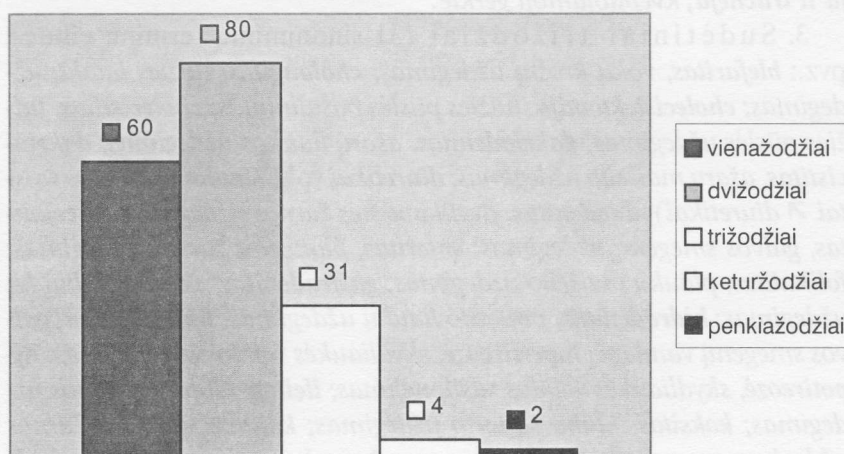
4. Sudėtiniai keturžodžiai (4 sinoniminių terminų eilutės), pvz.: *chorioretinitas* (plg. *gyslainės ir tinklainės uždegimas* ↗ *chorioretinitas*); *endokarditas*, *širdies vidinio dangalo uždegimas*; *iridociklitas* (plg. *rainelės ir krumplyno uždegimas* ↗ *iridociklitas*); *sialodochitas*, *seilių liaukos latako uždegimas*.

5. Sudėtiniai penkiažodžiai (2 sinoniminių terminų eilutės), pvz.: *balanopostitas*, *varpos galvutės ir apyvarpės uždegimas*; *osteomielitas*, *kaulo ir kaulo čiulpų uždegimas*.

Tarptautinių ir lietuviškų medicinos terminų sinonimiją sudėties atžvilgiu rodo 1 diagrama.

1 diagrama

Vienažodžius tarptautinius terminus atitinkantys
vienažodžiai arba sudėtiniai lietuviški sinonimai
(sinoniminių terminų eilučių skaičius)

4. Lietuviški ir tarptautiniai sinoniminiai terminai

„Medicinos enciklopedijoje“ lietuviški terminai pagrindiniais laikomi gerokai rečiau (111 sinoniminių terminų eilučių – iš viso 118 lietuviškų ir 116 tarptautinių terminų). Jų tarptautiniai sinonimai yra vienažodžiai (rasti tik du sudėtiniai dvižodžiai tarptautiniai sinonimai *aktyvioji imunizacija* ir *natrio chloridas*), o lietuviški terminai būna nevienodos sudėties:

1. Vienažodžiai (74 sinoniminių terminų eilutės), pvz.: *akmenys*, *konkrementai*; *antgerklis*, *epiglotis*; *antikūnai*, *imunoglobulinai*; *apsinuodijimas*, *intoksikacija*; *apžiūra*, *inspekcija*; *atsparumas* (plg. *rezis-*

tencija ↗ atsparumas); *baltmė*, vitiligas; *diegliai* (plg. *kolika* ↗ *diegliai*); *dilgėlinė* (plg. *urtikarija* ↗ *dilgėlinė*); *drambliiligė* (plg. *elefantiazė* ↗ *drambliiligė*); *drebulys*, tremoras; *griaučiai*, skeletas; *gūžys* (plg. *struma* ↗ *gūžys*); *išnirimas*, luksacija; *išsekimas*, kacheksija; *ištrauka*, ekstraktas; *išvarža*, hernija; *išverstakumas*, egzoftalmas; *įtaiga*, sugesti-ja; *įtvaras*, šyna; *kaspinuočiai*, cestodai; *kraujavimas*, hemoragija; *lan-duonis*, panaricijus; *mazgas* (plg. *guma* ↗ *mazgas*); *mazgelis*, papulė; *mažakraujystė*, anemija; *mėnesinės*, menstruacijos; *mentelė*, špatelis; *mer-dėjimas*, agonija; *paauglystė*, pubertetas; *pubarstai*, pudra; *paplūdimys*, pliažas; *pienligė* (plg. *stomatomikozė* ↗ *pienligė*); *piktvotė*, karbunku-las; *pradantė*, diastema; *priešnuodžiai*, antidotai; *pūlynas*, flegmona; *pūlinėlinė*, impetiga; *pūlinys*, abscesas; *pūlinukas*, pustulė; *pūslelinė* (plg. *herpesas* ↗ *pūslelinė*); *pūslinė* (plg. *pemfigus* ↗ *pūslinė*); *raudonė*, erite-ma; *raudonligė*, erizipeloidas; *rinolalija* ↗ sniaukrojimas; *savitaiga*, au-tosugestiya; *sloga*, rinitas; *sukrėtimas*, komocija; *sumušimas*, kontuzija; *stabilgė* (plg. *tetamusas* ↗ *stabilgė*); *sveikimas*, rekonvalescencija; *šali-nimas*, ekskrecija; *šildyklė* (plg. *termoforas* ↗ *šildyklė*); *šlaplė*, uretra; *šunvotė*, furunkulas; *tempimas*, distrakcija; *tolregystė*, hipermetropija; *trauktinė*, tinktūra; *trumparegystė*, miopija; *tuopa*, topolis; *tuštinimasis* (plg. *defekacija* ↗ *tuštinimasis*); *utėlėtumas*, pedikuliozė; *uždegimas*, in-flamacija; *vaizduotė*, fantazija; *vakcina* ↗ skiepai; *ventiliacija* ↗ vėdini-mas; *viduriavimas*, diarėja; *vištakumas*, hemerolopija; *žvairumas*, stra-bizmas; *žvynelinė*, psoriazė. Beje, pasitaikė pora neteiktinų skolintų sinonimų, pvz.: *šyna*, *špatelis*, kurie yra taisomi²⁵. Panašių svetimybų arba iš viso nereiktų pateikti, arba duodant pridėti norminamąją pažymą²⁶.

Rasta keletas sinoniminių terminų eilučių, kai vienažodis lietu-viškas terminas turi du tarptautinius arba vienažodį lietuvišką ir vienažodį tarptautinį sinonimą, pvz.: *išmatos*, *fekalijos*, *ekskremen-tai*; *kraujomaiša*, *inestas*, *incestofilija*; *patempimas*, *nikstelėjimas*, *dis-torsija*.

²⁵ Žr. Terminologijos taisymai, Vilnius, 1992, 106, 107 (*šina*, *šyna* ntk. r. (=įtva-ras), *špatelis*, *špachtelis* svet. =2. *mentelė*).

²⁶ Žr. Klimavičius J. Min. veik., 118.

Yra ir tokių sinonimijos atvejų, kai vienažodis lietuviškas terminas turi skirtingos sudėties sinonimus: dvižodį lietuvišką ir dvižodį tarptautinį, du vienažodžius ir dvižodį tarptautinį arba vienažodį tarptautinį ir du dvižodžius lietuviškus sinonimus, pvz.: *druska*, *valgomoji druska*, *natrio chloridas*; *skiepijimas*, *vakcinacija*, *imunoprofilaktika*, *aktyvioji imunizacija*; *šienligė*, *polinozė*, *šieno karštligė*, *šieno sloga*.

2. Sudėtiniai dvižodžiai (27 sinoniminių terminų eilutės), pvz.: *bičių nuodai*, *apitoksinas*; *dirbtinis inkstas*, *hemodializatorius*; *eritrodermija* ↗ *odos raudonė*; *galvos skausmas*, *cefalalgija*; *grybelinės ligos*, *mikozės*; *inkstų uždegimas* (plg. *nefritas* ↗ *inksto uždegimas*); *kaulinė jungtis*, *sinostozė*; *kirmelinė atauga*, *apendiksas*; *kirmelinės ligos*, *helmintozės*; *kraujo perpylimas*, *hemotransfuzija*; *kraujo užkrėtimas*, *sepsis*; *lytinės liaukos*, *gonados*; *lytinis iškrypimas* (plg. *perversija* ↗ *lytinis iškrypimas*); *lytinis potraukis*, *libido*; *medžiagų apykaita*, *metabolizmas*; *migdomieji vaistai*, *hipnotikai*; *netikrasis sąnarys*, *pseudoartrozė*; *odos ligos*, *dermatozės*; *paslankus inkstas*, *nefroptozė*; *plaučių uždegimas*, *pneumonija*; *šaltasis miežis*, *chalazionas*; *šlapimo nelaikymas*, *enurezė*; *vidurių nusileidimas* (plg. *visceroptozė* ↗ *vidurių nusileidimas*); *voko išvirtimas*, *ektropionas*; *voko įvirtimas*, *entropionas*; *voko nusileidimas*, *blefaroptozė*.

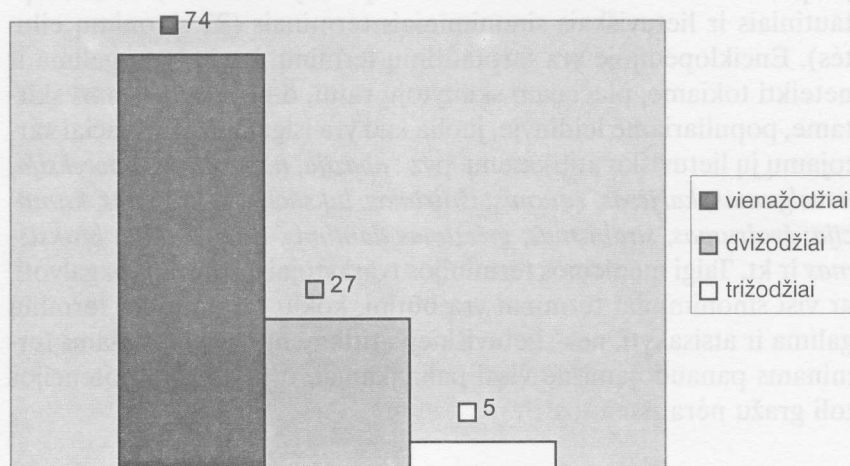
Yra keturios sinoniminių terminų eilutės, kai dvižodis lietuviškas terminas turi du vienažodžius tarptautinius arba vienažodį tarptautinį ir vienažodį lietuvišką sinonimą, pvz.: *griežimas dantimis*, *brikomanija*, *bruksizmas*; *kraujo gamyba*, *kraujodara*, *hemogenezė*; *senatvinė tolergystė*, *presbiopija*, *senaregystė*; *vidurių užkietėjimas*, *prietvaras*, *obstipacija*.

3. Sudėtiniai trižodžiai (5 sinoniminių terminų eilutės), pvz.: *dermatomikozės* ↗ *odos grybelinės ligos*; *karštį mažinantys vaistai*, *antipiretikai*; *nagų grybelinės ligos*, *onychomikozės*; *seilių liaukos akmenligė* (plg. *sialolitiazė* ↗ *seilių liaukos akmenligė*); *skausmą slopinantys vaistai*, *analgetikai*.

Lietuviškų ir tarptautinių medicinos terminų sinonimiją sudėties atžvilgiu rodo 2 diagrama.

2 diagrama

Vienažodžius arba sudėtinius lietuviškus terminus
atitinkantys vienažodžiai tarptautiniai sinonimai
(sinoniminių terminų eilučių skaičius)

5. Išvados

Apibendrinant būtų galima pasakyti, kad „Medicinos enciklopedijoje“ tarptautinių ir lietuviškų medicinos terminų sinonimija yra ir gausi, ir įvairi, bet vis dėlto vyrauja tarptautiniai terminai, kurių absoliuti dauguma yra vienažodžiai (iš 308 tarptautinių terminų rasti tik 3 sudėtiniai dvižodžiai terminai). Tai atitinka terminologijos teorijoje terminams keliamą trumpumo, taigi ir patogumo, reikalavimą. Gal dėl to jie sunkiai išstumiami iš vartosenos, nes lietuviški terminai neretai būna ilgesni – sudėtiniai dvižodžiai, trižodžiai, pasitaiko net keturžodžių ir penkiažodžių. Tokie ilgi, iš keturių ar penkių dėmenų sudaryti, sudėtiniai terminai nepanašūs į terminus ir gali būti suprantami kaip reikšmės aiškinimai²⁷. „Medicinos enciklope-

²⁷ Žr. Keinys St. *Terminologijos abėcėlė*, 44.

dijoje“ tarptautinis terminas dažniausiai ir laikomas pirmuoju, pagrindiniu, terminu (62% sinonimų eilučių), o pirmenybė lietuviškam terminui teikiama gerokai rečiau (38% sinonimų eilučių). Kalbamos sinonimijos dažnumą aiškiai rodo ir tokie atvejai, kai ta pati sąvoka yra pavadinama net trim ar keturiais tarpusavy konkuruojančiais tarptautiniais ir lietuviškais sinoniminiais terminais (22 sinonimų eilutės). Enciklopedijoje yra tarptautinių terminų, kurių būtų galima ir neteikti tokiam, plačiajam skaitytojų ratui, o ne specialistams skirtame, populiariame leidinyje, juoba kad yra išgalėjusių ir plačiai vartojamų jų lietuviškų atitikmenų, pvz.: *abazija, nepaėjimas; anoreksija, nevalgumas; kariesas, ėduonis; išnirimas, luksacija; sukrėtimas, komocija; žvairumas, strabizmas; griežimas dantimis, brikomanija, bruksizmas* ir kt. Taigi medicinos terminijos tvarkytojai dar turėtų pagalvoti, ar visi sinoniminiai terminai yra būtini, kokių tarptautinių terminų galima ir atsisakyti, nes „lietuviškieji atitikmenys tarptautiniams terminams panaudojami ne visai pakankamai, o jų kūrimo potencialas“²⁸.

SYNONYMIC TERMS OF „MEDICINOS ENCIKLOPEDIJA“

Summary

This article deals with synonymy of international and Lithuanian terms of medicine used in Lithuanian language. Material for investigation was collected from two volumes of „Medicinos enciklopedija“ (Vilnius, 1991, 1993) in which there is 291 rows of synonymic terms naming the same concept. In „Medicinos enciklopedija“ the main terms most often are international one-word terms (179 rows of synonymic terms) and their Lithuanian synonyms have a different structure – they are either one-word terms or complex terms. In most cases the international one word term has a Lithuanian equivalent which is two-word or one-word term (80 and 60 rows of synonymic terms, for example, *adventicija, išorinis dangalas; paramnezija, apgauli atmintis; anestezija, nejautra; maliarija, drugys*). Cases when priority is given to the Lithuanian term are rarer (111 rows of synonymic terms). Lithuanian terms which are given first are one-word terms or complex terms. International synonyms of such terms are one-word terms. There are more cases of Lithua-

²⁸ Klimavičius J. Min. veik., 122.

nian main one-word term (74 rows of synonymic terms, for example, *apsinuodijimas*, *intoksikacija*; *ištrauka*, *ekstraktas*), whereas fewer terms are two- or three-word terms (27 and 5 rows of synonymic terms, for example, *plaučių uždegimas*, *pneumonija*; *karštinį mažinantys vaistai*, *antipiretikai*).

Palmira ZEMLEVIČIŪTĖ
Lietuvių kalbos institutas
Antakalnio g. 6, 2055 Vilnius
E. paštas palmira@lki.lt

Gauta 2001 10 10